

ეჯიბთანა ზის მეჯვარე,
ქალის ძმა კიდევ მდადსთანა.

საბოლოოდ ივანე ქეშიკაშვილი ასე განმარტავს: „ეჯიბ-ი მექორწინე ვაჟის ახლო ნათესავი, თავმაყარი, რომლის მოვალეობაც ის არის, რომ მაყრებსაც და საერთოდ ქორწილსაც უურადღება მიაქციოს. ეჯიბი მეჯვარე არაა!“ [ქეშიკაშვილი: 61].

კარგი იყო, გიგი ხორნაულს ეს განმარტება გაეთვალისწინებინა და ფშაური ყოფითი სინამდვილის შესაბამისად მოქცეულიყო.

გამოთქმული შენიშვნები სრულიადაც არ აკნინებს სარეცენზიო ლექსიკონის მნიშვნელობას. ჩვენი შენიშვნები კეთილმოსურნეობითაა ნაქარნახევი და იმედი გვაქვს, რომ ფშაური ლექსიკონის შემდგომი გამოცემა ამგვარი ხარვეზებისაგან დაზღვეული იქნება.

თებრო გოგოლაური, საუბრები ფშაურ კილოზე. რედაქტორი პროფესორი ავთანდილ არაბული, რეცენზენტები – პროფესორი დამანა მელიქიშვილი და ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი ირაკლი გოგოლაური, თბ., „ქართული ენა“, 2005, 240 გვ.

უნდა ვივარაუდოთ, რომ სერიოზულ ნაშრომთან გვექნება საქმე, რაკი მის გამოცემას ცნობილმა მეცნიერებმა მისცეს დასტური.

საფუძვლიანი გაცნობის შედეგად ვრწმუნდებით, რომ ჩვენი ვარაუდი მართლდება: ეს არის მართლაც მნიშვნელოვანი დიალექტოლოგიური ნაშრომი. იგი სამი ნაწილისაგან შედგება: I. „ფშაურის ენობრივი თავისებურებანი“, II. „საუბრები (ტექსტები)“, III. „ლექსიკონი“. ნაშრომს ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის სია.

პირველ ნაწილში მიმოხილულია ფშაური კილოს ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური თავისებურებანი. აღნიშნული მონაკვეთიდან ცალკეული სტატიები გასული საუკუნის სამეცნიერო და ლიტერატურულ ჟურნალებშიც გამოქვეყნდა: „ძირითადი ფონეტიკური პროცესები ფშაურ კილოში“ (ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1, 1972); „ფშაურის თავისებურებანი“ (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 3, 1978); „ზოგიერთი სუფიქსისა და ნაწილაკის ფუნქციისათვის აღმოსავლეთ საქართველოს მთის კილოებში“ („პირიმზე“, 2, 1997).

თებრო გოგოლაური და გიორგი ცოცანიძე თითქმის ერთდროულად იკვლევდნენ ფშაურ დიალექტს, მაგრამ ცოცანიძის მონოგრაფია თავის დროზე (1978 წ.) დაიბეჭდა, გოგოლაურის ნაშრომს კი ლამის 30 წლით დააგვიანდა მზის სინათლის ხილვა. ამიტომ ამ ორი ენათმეცნიერის განსხვავებული მიდგომა საკვლევი დიალექტისადმი სხვადასხვა დროს გახდა ცნობილი, რამაც ერთგვარად დაამუხრუჭა დიალექტოლოგიური კვლევა-ძიების ცოცხალი და მეტად საინტერესო პროცესი.

თებრო გოგოლაურის ნაშრომმა გარკვეული სიახლე გამოავლინა ფშაური კილოს თავისებურებებში და ნათელი მოჭფინა ზოგიერთ ბუნდოვან საკითხს. მაგალითად, მან დაადგინა, რომ „ფშაურ მეტყველებაში არ გამოიყენება ბგერა ე. აღმოსავლეთ საქართველოს მთის კილოთაგან ე -ს ვხვდებით მხოლოდ თუშურში „თუშურში არის ერთი ბგერა, რომელიც გამოითქმის ხმის ქორდების დახურვით ყელში. ვინც მეგრული იცის, ეს ბგერა იგივეა, რაც ე მეგრულ სიტყვებში: ცოროფა, ცუჯი, ცვალი...“ – მიუთითებს აკაკი შანიძე. ბგერა დასტურდება აჭარულ კილოშიც, „როგორც თავკიდური ბგერა“, აგრეთვე ინგილოურში.

გიორგი ცოცანიძის მიერ ჩაწერილ ფშაურ ტექსტებში კი ეს ბგერა ჩანს: მაგ.: რო მე წავალ ეხლა და ე (გვ. 219)... მოიდა იოსები და ე (გვ. 220) და ა. შ. (იხ. გ. ცოცანიძე, ფშაური დიალექტი, 1978, პარ. 45).

ქ-ს ფშაურ დიალექტში არ გააჩნია ფონემატური ღირებულება“ (გოგოლაური:12).

თებრო გოგოლაურის აღნიშნულ დებულებას მხარს უჭერს დოკუმენტური მასალა: ავტორის მიერ ფშავლებში ჩაწერილი 369 ტექსტიდან არც ერთში არ დასტურდება ქ ბგერა.

მცირე ენობრივი მიმოხილვის შემდეგ წიგნში იბეჭდება საუბრები და ფშაური ხეპირსიტყვიერების ნიმუშები. ამ ტექსტებს დღეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ, რადგან მათი „მთხრობლები ამჯერად ცივ ლოდებს ამოჭარბიან“. ჩამწერს დაფიქსირებული აქვს მათი წლოვანებაც: ყველაზე უხუცესები ცუკან ალბუთაშვილი და ხვთისავარ ცაბაური 110 წლისანია, ყველაზე უმცროსი სანათა ღურბელაშვილი კი — 30 წლისა. მთქმელთა საერთო რიცხვში 80 წელს გადაცილებულნი ჭარბობენ. მთქმელთა ასაკზე იმიტომ გავამახვილე ყურადღება, რომ ხნიერი ადამიანები ბუდე-ფშაურით მეტყველებდნენ. სასურველი იყო, ეს წიგნი მაშინ დაბეჭდილიყო, როცა ისინი სამზეოზე დააბიჯებდნენ და ტრადიციული ადათებით ცხოვრობდნენ. ფშაური კილოს შესწავლის პროცესი უფრო მიმზიდველი გახდებოდა მკვლევართა და სტუდენტებისათვის, უფრო გაფართოვდებოდა და დაიხვეწებოდა საველე პრაქტიკის ფორმები და მეთოდები.

წიგნში შეტანილი ტექსტები მნიშვნელოვანია ფოლკლორული თვალსაზრისითაც. მასალა ჟანრობრივი მრავალფეროვნებითაც გამოირჩევა: მითოლოგიური გადმოცემები, ზღაპრები, საყოფაცხოვრებო ამბები, ლექსები, კაფიები, ხმითნატირლები, შელოცვები, გამოცანები... ბევრ ტექსტს ვარიანტები არ მოეპოვება და პირველად ქვეყნდება. სასაუბრო ტექსტებში ჩართულია ანდაზები. მაგალითად: „შაშვს უთქომის: ცხრა მუკლ გალობა ვიცოდით, მიმინომ დამჭროლნა და სუ დამავიწყაო“ (გოგოლაური, გვ. 201).

საგულისხმოა ჟანრის აღმნიშვნელი სიტყვები: გამოცანას „ამოცანა“ ჰქვია, გადმოცემას „ანდრუხი“, ზღაპარს – ჩვეულებრივ „ზღაპარი“...

აღსანიშნავია, რომ კრებულში დაბეჭდილ ზღაპრებს (გვ. 108-109, 144-145, 148) არ ახლავს ტრადიციული დასაწყისი („იყო და არა იყო რა“) და დასასრული („ჭირი იქა, ლხინი აქა“) ფორმულები. ეს ფაქტი იმაზე მიუთითებს, რომ ზღაპრის თხრობის ტრადიცია მყარი არ იყო ფშაველ მთქმელთა რეპერტუარში.

თებრო გოგოლაურის ნაშრომში არის საკამათო საკითხებიც. ავტორს მიაჩნია, რომ კუთვნილებითი ნაცვალსახელი **შენ**-ი მიცემით ბრუნვაში კარგავს ფუძისეულ **ნ**-ს, ბრუნვის ნიშანი კი უცვლელი რჩება: **შენ**-ს – **შეს**. ამის შესახებ ავტორი საგანგებოდ არ მსჯელობს, მაგრამ ლექსიკონში „შეს“ განმარტავს როგორც „შენს“. აი, საილუსტრაციო მასალაც: „ვაიჰ, შეს დედასა-დ’ მიწა. შეს დღეს დავლევ; შეს მეშურნესაო ბანით მეხიო, კარით ცეცხლიო“ (გვ. 234). მის მიერ ჩაწერილ ყველა ტექსტში ასეთი მცდარი ფორმით არის წარმოდგენილი აღნიშნული ნაცვალსახელი. დავძენთ, რომ ნაცვალსახელის ამგვარი სახით გამოთქმა უნდა მივაწეროთ არა ფშაური კილოს კანონზომიერ მოვლენას, არამედ მთქმელის დეფექტურ მეტყველებას. სწორი ფორმა იქნებოდა: „ვაიჰ, შენ დედასა — დ’ მიწა. შენ დღეს დავლევ; შენ მეშურნესაო ბანით მეხიო“... საქმე ის არის, რომ ნაცვალსახელს დართული არსებითი სახელის მიცემითი ბრუნვის ნიშნის (-ს) გავლენით ნაცვალსახელის ბრუნვის ნიშანი იკარგება: შენ (ს) დედას-ა, შენ (ს) დღე-ს, შენ(ს) მეშურნე-ს.

ტექსტებს დართულ ლექსიკონში რამდენიმე ისეთი სიტყვა შეგვხვდა, რომელიც გიგი ხორნაულის ზემოხსენებულ ლექსიკონში არაა შეტანილი, მაგრამ თებრო გოგოლაურის ჩანაწერებში შეგვხვდა უამრავი სიტყვა, აუცილებლად რომ მოითხოვს განმარტებას. არც ეს სიტყვები აქვს შეტანილი გიგი ხორნაულს. აქ მხოლოდ ორიოდეს დავიმოწმებ და განმარტავ კიდევ:

აფხატულ-ი (დაფხატულ-ი) ძალიან ციცაბო აღმართი (დაღმართი). „თქვენი ხი-რაუშა დაეჭვიო, აფხატული, დაფხატულიო“ (გვ. 196).

დამწვეტებულე-ი (მხ. რ. დამწვეტებულ-ი) წვერწამახლები „ურემს დეეწვას გამ-ჩენიო, დამწვეტებულე ჩხირებო“ (გვ. 193). გადატ. გამწყრალნი, გაბუტულნი, მიუ-კარებელნი. „სუ დამწვეტებულე დადიან“.

საცხად ცხადში. „საცხად თუ ვარო, ის მეგონის“ (გვ. 190).

შავნაბადა. შავი კამეჩი. „მალედავ წამააყენესო შავნაბადის შვილებიო“ (გვ. 194).

წურმელა. წურბელა, რომელიც ძირითადად ტბებსა და ჭაობიან ადგილებშია გავრცელებული და სისხლს წოვს ეველა ცოცხალ არსებას, რომელსაც კი მიეკრობა. წურმელა და წურმელა სხვადასხვა წვრილი არსებებია.

სულ ასეთი 31 სიტყვა აღვწუსებთ. მოკლე სარეცენზიო წერილში ვერ ხერხდება ეველას განმარტება. ვინც დააპირებს ფშაური ლექსიკონის გამოცემას, მას აუცილე-ბლად მივაწვდი ამ და სხვა გამორჩენილი სიტყვების განმარტებებს. დასაკარგი და დასავიწყებელი არაფერი გვაქვს.

ტრისტან მახაური

მანანა შილაკაძე. ტრადიციული სამუსიკო საკრავები და ქართულ-ჩრდილოკავკასი-ური ეთნოკულტურული ურთიერთობანი. თბ., „კავკასიური სახლი“, 2007.

მანანა შილაკაძის მონოგრაფია ეძღვნება ქართველთა და ჩრდილოკავკასიელ ხალხთა მუსიკალური საკრავებისა და საკრავიერი მუსიკის თავისებურებების შე-დარებით შესწავლას. წიგნში მოყვანილი ცნობები, საკრავებისა და საკრავიერი მუსიკის ანალიზი და მათი ეთნოგრაფიულ-სოციალური კონტექსტის შედარებითი განხილვა ემსახურება უძველესი საერთო-კავკასიური სუბსტრატული კულტურის არსებობისა და ქართველ და ჩრდილოკავკასიელ ხალხთა შორის ისტორიული კონ-ტაქტების თეორიის დასაბუთებას. ამ მხრივ, ის აგრძელებს და ამდიდრებს ქართულ ეთნომუსიკისმცოდნეობაში არსებულ შედარებითი კვლევის ტრადიციას. როგორც ავტორი აღნიშნავს (გვ. 17), ჯერ კიდევ მუსიკისმცოდნე შალვა ასლანიშვილმა წამოა-ყენა დებულება ქართული და ჩრდილოკავკასიური მუსიკალური კულტურების ნა-თესაობის შესახებ (Шалва Асланишвили. Народные основы грузинских композиторов. V: Грузинская музыкальная культура, стр. 410-445. М., Государственное Музыкальное Издательство, 1957).

მანან შილაკაძის წინამდებარე წიგნი, ისევე როგორც მისი ადრეული შრომები, საფუძველს უყრის ქართულ ეთნომუსიკისმცოდნეობაში უგულვებელყოფილ სფეროს — საკრავიერი მუსიკის შედარებით-მეცნიერულ და ეთნოლოგიურ კვლევას. როგორც თვით ავტორი აღნიშნავს, „წინამდებარე ნაშრომში ეთნოკულტურულ ურთიერთ-ობათა შესწავლაში პირველად არის გამოყენებული ხალხური საკრავი“ (გვ. 21). საკრა-ვიერი მუსიკის ასეთი უგულვებელყოფა არცაა გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ კავკასია და, კერძოდ, საქართველო უნიკალურია სწორედ მრავალხმიანობის სიმლე-რის ტრადიციით, რაც ხშირად იწვევს კულტურის აღქმის სტერეოტიპიზაციას როგორც თვით ქართული კულტურის წარმომადგენლების და ქართველი მკვლევარების მიერ, ასევე უცხოელების მიერაც. საკრავები მეტწილად ქართული ეთნოსამუსიკისმცოდნეო ნაშრომების ერთ-ერთ ნაწილს შეადგენდნენ და მათი შესწავლა ძირითადად წყობის, ტერმინოლოგიისა და მათი სადაურობის აღწერით შემოიფარგლებოდა (თვით ისეთ ფუნდამენტურ ნაშრომებშიც კი როგორცაა, მაგალითად, ივანე ჯავახიშვილის ქარ-თული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები. თბილისი: ფედერაცია, 1938).

წიგნი შედგება ხუთი თავისა და მოკლე დასკვნებისაგან. დართული აქვს რეზიუმე ინგლისურად, რუსულად და გერმანულად. წიგნის ბოლოში მოცემულია საკრავების